

Література:

1. Handyside v. the United Kingdom, 7 December 1976, Series A №24.
2. Zana v. Turkey, 25 November 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII.
3. Emerson T. The System of Freedom of Expression. – New York: Random House, 1970. – 754 p.
4. Миль Д. О свободе. – СПб.: Изд. Т-ва «Общественная польза», 1902. – 244с.
5. X. v. Austria № 1747/62, Yearbook VI (1963). – P. 442–444.
6. Маковей М., Чафранова Е. Европейская конвенция защиты прав человека и основных свобод. Статья 10 Право на свободу выражения своего мнения. Прецеденты и комментарии. – М.: Российская академия правосудия, 2001. – 250 с.
7. Minersville School District v. Gobitis, 310 U. S. 586 (1940).
8. West Virginia State Board of Education v. Barnette, 319 U. S. 624 (1943).
9. Killian v. United States, 368 U. S. 231 (1961).
10. Konigsberg v. State Bar of California, 366 U. S. 36 (1961)
11. Schneider v. Smith, 390 U. S. 17 (1967).
12. Vogt v. Germany, 26 September 1995, Series A № 323.
13. Zana v. Turkey, 25 November 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII.

С. Є. Сиротенко¹

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ АВТОНОМНОСТІ ПОНЬЯТЬ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЗА УЧАСТЮ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

З'ясуванні місця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (надалі – Конвенція) як одного з міжнародних стандартів прав людини [1, с. 34], а також практики Європейського Суду з прав людини (надалі – Суд) в системі, зокрема, джерел цивільного права, є нагальною потребою судової практики.

¹ Асистент кафедри цивільного права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Очевидно, що процес імплементації Конвенції, яка заклала підґрунтя принципово нового юридичного мислення, заснованого на зміні світоглядних, соціокультурних, загальнотеоретичних засад правозастосування, вимагає розуміння її глибинних сутнісних положень. Тим більше, що у практиці Суду, і це неодноразово підкреслювалося, Конвенція має значення «живого права», її норми тлумачаться у поєднанні з різноманітним і багатоплановим інструментарієм оцінки обставин справи та позицій сторін [2, с. 11].

З огляду на це, посилання на норми Конвенції та судові рішення Європейського суду з прав людини є не лише складовою зближення національного цивільного законодавства та країн Європи [3, с. 661], а стає показником юридичної обізнаності, нагальною потребою, «правилом гарного тону» у професійному спілкуванні.

Ратифікуючи Конвенцію, Україна визнала обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. Крім того відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Вищевказане означає, що норми вказаної Конвенції та практика її застосування Судом стали частиною національного законодавства України, а отже, є джерелом права та повинні застосовуватися на території України, в тому числі й до цивільних відносин. Зазначене не може залежати від того, чи є відомими правозастосовному органу рішення Суду з конкретних питань, чи мають вони офіційний або інший переклад, чи ухвалені вони проти України або іншої держави тощо.

Важливо також, що Європейський Суд та його рішення надають яскраві приклади праворозуміння, застосування принципу верховенства права, мають світоглядний, системоутворюючий характер. Надані Судом тлумачення правових понять й вирішення спірних питань слід розглядати частиною інтелектуальних досягнень людства та частиною світової спадщини у галузі захисту прав людини.

Невипадково згідно ст.8 Кодексу адміністративного судочинства України суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого зокрема людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини.

Реальність свідчить, що національні суди, перш за все, вищого рівня, застосовують практику Суду, іноді використовуючи наведені в ній правові позиції з критичним тлумаченням та застосуванням національного законодавства. По суті, вказане пов'язане з конвенційним принципом автономності понять, який, перш за все, означає незалежність результатів тлумачення Конвенції від особливостей національного права держави-учасника, внаслідок чого значення термінів визначається Судом незалежно від того, як вони розуміються внутрішньодержавним законодавством [4, с. 8; 5, с. 77–81].

Є очевидним, що вказаний принцип в діяльності Суду, з одного боку, уніфікує застосування законодавства країн, які підписали Конвенцію, та зобов'язує їх до врахування висновків Суду (щоправда, іноді такий процес викликає палкі публічні дискусії та спротив). З іншого боку, окремі поняття, зміст яких сформульований Судом у власних рішеннях, відсутніх у національному законодавстві, стають його невід'ємною частиною, й надалі мають застосовуватися як його невід'ємна частина.

В подібній критичності застосування національного законодавства вбачається правильна тенденція. Хоча слід пам'ятати, що той чи інший висновок з приводу застосування норми Конвенції може слідувати з конкретної ситуації, висновки у якій не можна приймати без врахування обставин, в якій вони зроблені. Зокрема, в постанові Верховного Суду України від 18 вересня 2013 р. у справі № 6-92цс13 за позовом прокурора до фізичної особи про визнання державного акта на право власності на земельну ділянку недійсним, скасування державної реєстрації права власності на земельну ділянку та повернення її, було зазначено на помилковість висновків судів нижчих інстанцій, якими в позові прокурору було відмовлено. В указаній справі національні суди з посиланням на ст. 1 Першого протоколу та рішення Суду у справі «Стретч проти Сполученого Королівства» від 24 червня 2003 року зазначили, що самі по собі допущені органами влади порушення при передачі майна у власність особи не можуть бути безумовною підставою для повернення цього майна державі, якщо вони не допущені внаслідок винної, протиправної поведінки самого набувача майна.

Разом з тим, Верховним Судом України було зазначено, що основною метою ст. 1 Першого протоколу до Конвенції є попередження свавільного захоплення власності, конфіскації, експропріації та інших порушень безперешкодного користування своїм майном. При цьому в своїх рішеннях Європейський суд з прав людини постійно вказує на необхідність

дотримання справедливої рівноваги між інтересами суспільства та необхідністю дотримання фундаментальних прав окремої людини. Тобто особу може бути позбавлено її власності лише в інтересах суспільства, на умовах, передбачених законом і загальним принципами міжнародного права, а при вирішенні питання про можливість позбавлення особи власності мусить бути дотримано справедливої рівноваги між інтересами суспільства та правами власника.

Отже, відповідні висновки національними судами мають бути зроблені виходячи з подібності фактичних обставин справи та загальних принципів, якими керується Суд при застосуванні Конвенції.

Вищенаведене проявляється також і при ухваленні Судом рішень за статтею 10 Конвенції, яка гарантує свободу вираження поглядів, у тому числі у правовідносинах за участю журналістів та засобів масової інформації.

Численна практика Суду щодо застосування цієї статті, на що звертається увага в літературі [6, 7], та її порівняння з національним законодавством свідчать, що регулювання правовідносин щодо свободи вираження поглядів у ЦК України, законах «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» тощо є очевидно недостатнім, а національні суди при вирішенні справ посилаються на Конвенцію та практику Суду безпосередньо. Це вбачається правильним.

В тій чи іншій мірі, при чому із значними запозиченнями з конвенційної практики питання правозастосування в наведених правовідносинах було вирішено шляхом прийняття постанови пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 року № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи».

Так національною судовою практикою було повністю сприйнято правило, згідно якому не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) (рішення Суду у справах «Лінгенс проти Австрії» від 8 липня 1986 року та «Українська прес-група» проти України» від 29 березня 2005 року); розуміння преси як «сторожового пса суспільства» (рішення від 26 листопада 1991 року у справі «Обзервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства) (*Observer and Guardian v. the United*

Kingdom), п. 59, Series A, №216); поняття «публічної фігури», щодо якої поширюється інформація (рішення Суду у справах «Ганновер проти Німеччини» від 24.06.2004р., «Таммер проти Естонії» від 6 лютого 2001 р.), якими вважаються особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальної сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі).

Щодо таких осіб Суд виробив правила, згідно яким вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами. У зв'язку з цим межа допустимої критики щодо політичного діяча чи іншої публічної особи є значно ширшою, ніж окремої пересічної особи. Публічні особи неминуче відкриваються для прискіпливого висвітлення їх слів та вчинків і повинні це усвідомлювати.

Надзвичайно цікавими вбачаються висновки Суду у рішенні «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» від 5 травня 2011 року, в якому Суд з посиланням на недостатність у національному законодавстві належних гарантій для журналістів, які використовують інформацію, отриману з Інтернету, поширив на таких журналістів правила Закону України «Про друковані засоби масової інформації (преса) в Україні» в частині звільнення їх від відповідальності у зв'язку з запозиченням інформації з Інтернет-джерела. Суд прийняв до уваги зростаючу важливість Інтернету як засобу практичного сприяння вільному потокові інформації та ідей та потребу чіткого застосування до Інтернету міжнародних гарантій свободи вираження поглядів. У цьому контексті було зазначено, що ніхто не може нести відповідальність за інформацію, що міститься в Інтернеті, автором якої він не є, якщо він або не привласнив цю інформацію як свою, або не відмовився виконати судовий припис щодо видалення зазначеної інформації.

Література:

1. Рабінович П. Практика Страсбурзького суду як орієнтир діяльності конституційних судів з імплементації міжнародних стандартів прав людини / П. Рабінович // Вісник Конституційного Суду України. 2005. – № 6. – С. 34–40.

2. Зайцев Ю. До питання втілення «живого» права ЕКПЛ // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. – № 2. – С. 11.

3. Кузнєцова Н. С. Проблеми гармонізації цивільного та підприємницького законодавства України та країн Європи // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29–30 квітня 2004 р., Харків.: Академія правових наук, НДІ приватного права та підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2004. – С. 651–664.

4. Русов А. Н. Методологические аспекты разрешения дел Европейским Судом по правам человека. Автореф. дис. на соискание ученой степени к.ю.н. Специальность 12.00.10. – М., 2006. –24 с.

5. Алисиевич Е. С. Автономное значение правовых понятий в практике толкования Европейским Судом положений Европейской Конвенции о защите прав человека // Государство и право. 2005. – № 8. – С. 77–81.

6. Паліюк В. П. Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: українське законодавство та судова практика / В. П. Паліюк. – Миколаїв : Іліон, 2010. – 556 с.

7. Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / уклад. і наук. ред. О. Л. Жуковська. – К. : ВІПОЛ, 2004. – 960 с.

Ю. О. Толстенко¹

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ «ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРАВА»

Рада Європи (далі – РЄ) з 60-х років ХХ ст. намагається досягти покращення умов тримання осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі. В рамках РЄ постійно розробляються стандарти, що ґрунтуються на відповідних рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), критеріях Європейського Комітету із запобігання катуванням (далі – КЗК) та рекомендаціях Комісара з прав людини. Але не зважаючи на те, що постійний розвиток і посилення пенітенціарного співробітни-

¹ Кандидат юридичних наук, асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого